

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 4

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

บทที่ 4 การสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

4 คาบ

การเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่น
ขั้นตอนการสำรวจเพื่อศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
อุปกรณ์ที่ใช้ในการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
การรวบรวมข้อมูล
สรุป
คำถามท้ายบท
เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. เพื่อให้ให้นักศึกษาอธิบายหลักการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้
2. เพื่อให้ให้นักศึกษาลำดับขั้นตอนการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้ถูกต้อง
3. เพื่อให้ให้นักศึกษายกตัวอย่างเครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้
4. เพื่อให้ นักศึกษาสามารถใช้อุปกรณ์ที่ใช้ในการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้อย่างถูกต้อง
5. เพื่อให้ นักศึกษาเข้าเรียนตรงต่อเวลา
6. เพื่อให้ นักศึกษามีการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความรับผิดชอบ

ทำงานที่ได้รับมอบหมาย

วิธีสอนและกิจกรรม

1. ในช่วงไม่เกิน 15 นาทีแรกของการเรียนการสอน ผู้สอนจะขานชื่อนักศึกษาที่เข้าเรียนตรงต่อเวลา และทำการบันทึกไว้ในสมุดบันทึกเพื่อวัดและประเมินผลเป็นคะแนนจิตพิสัยต่อไป

2. ผู้สอนบรรยายประกอบสื่อการสอนด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางคอมพิวเตอร์ Power Point งานสำรวจสถาปัตยกรรมท้องถิ่น และตำรา 9 วัด 9 อุโบสถพื้นถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์
3. ผู้สอนแบ่งกลุ่มนักศึกษามอบหมายใบงานที่ 4 ให้นักศึกษาใช้เข็มทิศและแอพพลิเคชั่นหาทิศทางการวางอาคารที่ทำการสำรวจได้ โดยให้แต่ละคนในกลุ่มใช้เครื่องมืออย่างถูกต้อง และบันทึกการสำรวจในใบงานที่ 4
4. ผู้สอนแบ่งกลุ่มนักศึกษามอบหมายใบงานที่ 5 ให้นักศึกษาใช้ตลับเมตร สายยางระดับน้ำ เครื่องวัดระยะด้วยเลเซอร์ เพื่อหามิติของอาคารที่ทำการสำรวจได้ โดยให้แต่ละคนในกลุ่มใช้เครื่องมืออย่างถูกต้องและบันทึกการสำรวจในใบงานที่ 5

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารคำสอนรายวิชา งานสำรวจสถาปัตยกรรมท้องถิ่น และตำรา 9 วัด 9 อุโบสถพื้นถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์
2. สื่อการสอน Power Point
3. วัสดุอุปกรณ์ เช่น เข็มทิศและแอพพลิเคชั่นหาทิศ ตลับเมตร เทปวัด สายยางระดับน้ำ เครื่องวัดระยะด้วยเลเซอร์ ดินสอ ปากกา กระดาษขาว กระดาษรองเขียน เอ็น เชือก กล้องถ่ายภาพ สมาร์ทโฟน กระดาษจดบันทึก และเครื่องมือในการสำรวจ เช่น แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์
4. ใบงานที่ 4 การสำรวจและบันทึกผังพื้นของอาคาร
5. ใบงานที่ 5 การสำรวจและบันทึกรูปด้านของอาคาร

การวัดผลและประเมินผล

การวัดผล

1. สังเกตพฤติกรรมการเข้าชั้นเรียนตรงต่อเวลา
2. ความถูกต้องผลงานตามใบงานที่ 4
3. ความถูกต้องผลงานตามใบงานที่ 5

การประเมินผล

การประเมินผลเป็นคะแนนดิบเพื่อนำมารวมเป็นคะแนนระหว่างภาค ดังนี้

1. การเข้าชั้นเรียนตรงต่อเวลา

ในการเข้าเรียนตรงต่อเวลา จาก 15 ครั้ง หากเข้าตรงต่อเวลา 10 ครั้ง ได้ 10 คะแนน

2. ผลงานตามใบงานที่ 4 (งานกลุ่ม) 2.5 คะแนน

3. ผลงานตามใบงานที่ 4 (งานกลุ่ม) 2.5 คะแนน

(สัดส่วนคะแนนที่ให้เทียบจากคะแนนเต็ม 100 คะแนน)

บทที่ 4

การสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการศึกษาศาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นอย่างสูง เพราะถือว่าอาคารนั้น ๆ เป็นเสมือนผลิตผลทางความคิด จิตใจ และจิตวิญญาณ ผ่านการสร้างสรรค์ด้วยมือของเหล่าผู้สร้างซึ่งเป็นคนในชุมชน หรือช่างจากภายนอกแต่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อสร้าง ทำให้การสำรวจ รั้ววัดขนาดของอาคาร รวมถึงการรวบรวมข้อมูลประกอบอาคารเป็นเสมือนเครื่องบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่ต้องอาศัยความถูกต้องของข้อมูล ข้อมูลดังกล่าวต้องมีความเที่ยง และมีความตรงเป็นสำคัญเสมือนคุณสมบัติของข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยในงานวิจัยแขนงวิชาอื่น ๆ เนื้อหาบทนี้นำเสนอหลักการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ขั้นตอนการสำรวจ วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งในการศึกษาศาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีวิธีการรวบรวมข้อมูลใน 2 ลักษณะ ได้แก่ การเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นที่ตามแนวคิดของสถาปนิกชาวฟินแลนด์ และการสำรวจเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งเป็นแนวทางที่สาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์นำไปปฏิบัติการซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

การเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่น

การเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่น (Vernacular Documentation) เริ่มต้นโดยสถาปนิกชาวฟินแลนด์นาม มาระกุ มัตติลา ได้เริ่มจัดกิจกรรมการเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่น (Vernacular Documentation) ซึ่งเรียกย่อ ๆ ว่า Vernadoc ในรูปแบบค่ายอาสาสมัครนานาชาติเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2548 หลังจากนั้น สุตจิต (เศวตจินดา) สนั่นไหว สถาปนิกชาวไทยได้นำเทคนิคนี้มาใช้และเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา โดยมาระกุ มัตติลาได้อธิบายวิธีการเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นว่าเป็นการเก็บข้อมูลที่เน้นการเก็บข้อมูลในพื้นที่จริงด้วยเทคนิคพื้นฐานโดยการสำรวจ รั้ววัด และเขียนแบบสภาพปัจจุบันของอาคารด้วยมือ สำหรับอุปกรณ์หลักที่ใช้ในการทำงานประกอบด้วย ไม้บรรทัด กระดาษ และปากกาเขียน โดยมีขั้นตอนการทำงานประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. **ขั้นตอนที่ 1 การทำระดับอ้างอิง (Zero Line) หรือเส้นศูนย์สมมุติ** เป็นการกำหนดเส้นอ้างอิงรอบตัวอาคารเพื่อใช้รังวัดระดับแนวตั้งของอาคาร โดยปกติจะใช้เส้นสมมุติที่ระดับ 1.50 เมตร ดังภาพที่ 4.1 เมื่อทำการวัดแนวตั้งจะใช้วิธีวัดขึ้นและวัดลงจากเส้นสมมุติ ซึ่งจะทำให้ได้ระดับพื้นตามความเป็นจริง เช่น เริ่มวัดระดับพื้นจากจุดแรก 1.50 เมตร จุดที่ 2 เมตร แสดงว่าระดับพื้นต่ำกว่าจุดแรก 50 เซนติเมตร

ภาพที่ 4.1 การทำระดับอ้างอิง

ที่มา : ปริญญา ชูแก้ว และณรทัย จันเสน (2557 : 13)

2. **ขั้นตอนที่ 2 การรังวัดและการเขียนเส้นร่าง** หลังจากหาเส้นศูนย์สมมุติรอบตัวอาคารแล้ว จึงเริ่มรังวัดอาคารทั้งแนวตั้งและแนวระนาบโดยใช้ตลับเมตร ในขั้นตอนของการรังวัดนั้น ต้องทำควบคู่กับการเขียนเส้นร่างลงบนกระดาษ โดยทั่วไปใช้กระดาษขนาด A1 ซึ่งถูกติดลงบนกระดาษที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ สำหรับขนาด สัดส่วน และการวางหน้ากระดาษนั้น ให้พิจารณาตามความเหมาะสม ดังภาพที่ 4.2 อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการรังวัดและเขียนแบบ ประกอบด้วย กระดาษเขียนแบบ A1 (841 x 1189 มิลลิเมตร) ติดตั้งบนแผ่นรองเขียน ไม้ทึบหรือทึสไลด์ ไม้ฉากปรับมุม ไม้บรรทัดสเกล ดินสอเบอร์ 4H ปากกาเขียนแบบ ขนาด 0.1, 0.3, 0.5 และตลับเมตรขนาด 5 เมตร

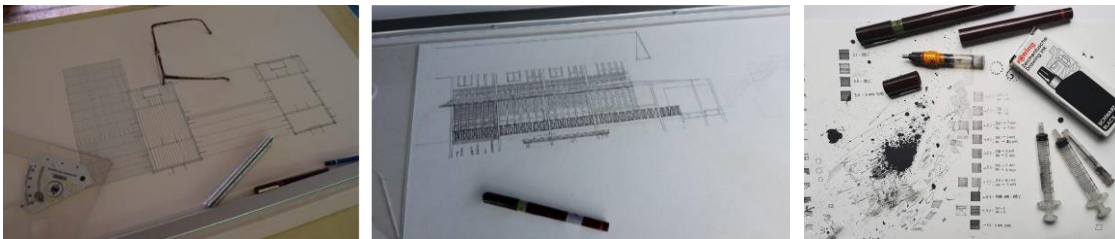

ภาพที่ 4.2 การรังวัดและการเขียนเส้นร่าง

ที่มา : ปริญญา ชูแก้ว และณรทัย จันเสน (2557 : 14)

3. ขั้นตอนที่ 3 การลงเส้นด้วยปากกาเขียนแบบ โดยทั่วไปจะใช้ปากกาเขียนแบบขนาด

0.1 ลงเส้นทั้งหมดของงาน แต่อาจใช้นั้นระยะหรือมิติของงานด้วยปากกาเขียนแบบขนาด 0.3 หรือ 0.5 ประกอบเพื่อความสวยงามของงานเขียน โดยจะต้องลงเส้นให้ครบทุกรายละเอียดของงานรวมถึงร่องรอยการชำรุดเสียหายที่ปรากฏด้วย ดังภาพที่ 4.3

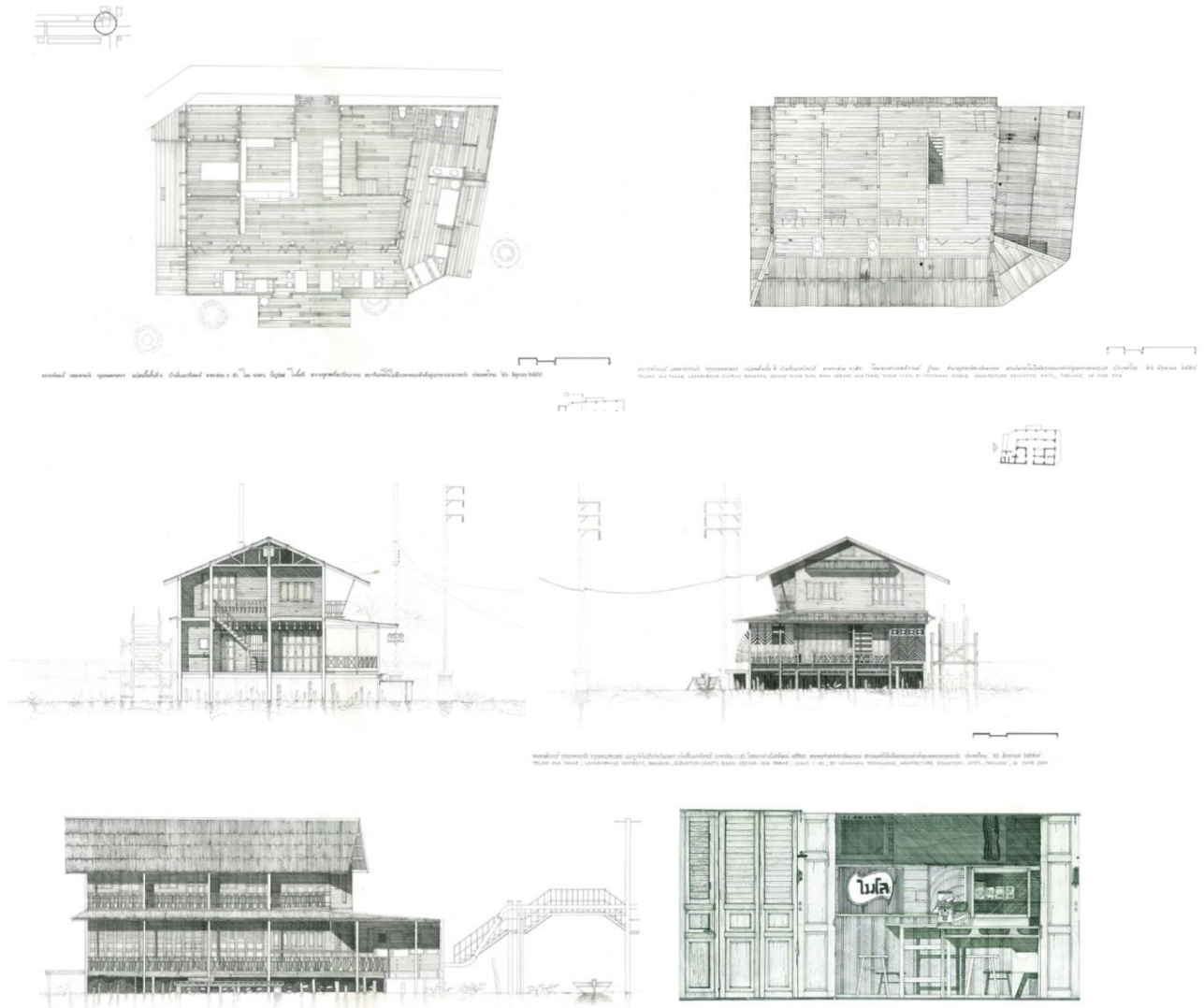
ภาพที่ 4.3 การลงเส้นด้วยปากกาเขียนแบบ

ที่มา : ปริญญา ชูแก้ว และณรทัย จันเสน (2557 : 15,19)

4. ขั้นตอนที่ 4 การลงรายละเอียดของวัสดุและการใส่เงา เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการ

เขียนแบบโดยใช้ปากกาหมึกผสมน้ำตามสัดส่วน เช่น หมึก 1 หยด ต่อน้ำ 10 หยด เป็นต้น ซึ่งการเขียนแบบควรให้ใกล้เคียงวัสดุจริงมากที่สุด เช่น การเขียนลายไม้ และสังกะสีด้วยการแลเงา หรือการเขียนคอนกรีตด้วยการจุด เป็นต้น ส่วนการใส่เงาในงานเขียนแบบจะใช้ปากกาเขียนแบบขนาด 0.1

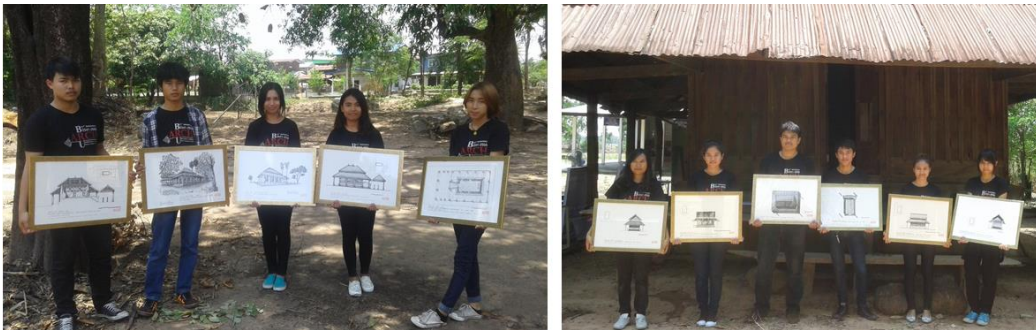
(ไม่ผสมน้ำ) โดยข้อกำหนดที่ใช้จะไม่ขึ้นกับช่วงเวลาให้ได้อองศาของเงา แต่จะเขียนเงาด้วยมุม 45 องศา จากซ้ายมาขวาเสมอ โดยการแสงเงาจะคำนึงถึงมิติของงานเขียนแบบ และระยะใกล้ไกลของวัตถุ ดังภาพที่ 4.4

ภาพที่ 4.4 การลงรายละเอียดของวัสดุและการใส่เงา
ที่มา : ปริญญา ชูแก้ว และณรทัย จันเสน (2557 : 30-33)

การเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นช่วยให้ผู้เขียนแบบสามารถฝึกทักษะการทำงาน เพื่อให้เป็นคนช่างสังเกต รอบคอบ ใจเย็น และมีสมาธิมากขึ้น นอกจากนี้ ยังช่วยให้ผู้เขียนแบบได้

เรียนรู้ชุมชนและวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ที่ผู้เขียนแบบเข้าไปทำงาน สำหรับผลงานเขียนแบบสามารถใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า ถือเป็น การรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติได้อีกทางหนึ่งด้วย (ปริญญา ชูแก้ว และณธทัย จันเสน. 2557 : 13-16) จะเห็นได้ว่ากระบวนการเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่น (Vernacular Documentation) ได้ผลิตในรูปแบบแสดงทางสถาปัตยกรรมที่มีความถูกต้องของมิติอาคาร อีกทั้งยังมีคุณค่าทางศิลปกรรมประหนึ่งงานจิตรกรรม ทั้งนี้ สาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้มอบหมายให้นักศึกษาดำเนินการเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่น ได้แก่ อุโบสถวัดท่าเรือ อุโบสถวัดสระแก ดังภาพที่ 4.5 อุโบสถวัดมณีจันทร์ และอุโบสถวัดบรมคงคา ดังภาพที่ 4.6

ภาพที่ 4.5 ภาพอุโบสถวัดท่าเรือและวัดสระแก ผลงานของนักศึกษา

ภาพที่ 4.6 ภาพอุโบสถวัดมณีจันทร์และวัดบรมคงคา ผลงานของนักศึกษา

การสำรวจเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าหาลักษณะของรูปแบบอาคารโดยการสำรวจ วัดขนาดอาคารที่จะค้นคว้านั้น ด้วยการเขียนร่างภาพ ถ่ายภาพเป็นข้อมูลเบื้องต้น ตามหลักการศึกษาศาปัตยกรรม จะต้องนำข้อมูลมาเขียนแบบละเอียด คือแปลน รูปตัด รูปด้าน รูป Isometric หรือทัศนียภาพเพื่อศึกษารูปร่าง ตลอดถึงความสัมพันธ์ของเนื้อที่ภายในอาคาร เพราะทัศนียภาพและภาพสามมิติอื่น เช่น ภาพไอโซเมตริก เป็นภาพที่แสดงความสัมพันธ์ของรูปร่างและเนื้อที่ว่าง (Space) ได้อย่างชัดเจน เพราะแสดงภาพเป็น 3 มิติ ซึ่งถือว่าเป็นการนำเสนอข้อมูลที่สำรวจมานั้นมาจัดวางเข้าระบบทางวิธีการของสถาปัตยกรรม เพื่อจะใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์เนื้อหา และประเด็นที่ต้องการศึกษาในแง่มุมที่ต้องการศึกษาได้อย่างสะดวก แบบแสดงทางสถาปัตยกรรมหรือแบบอาคารที่เขียนขึ้นมาี้ สามารถอธิบายรูปลักษณะของอาคารที่ศึกษาเพื่อจะใช้สำหรับการตีความจากการวิเคราะห์ต่อไป โดยมีขั้นตอนการสำรวจ ดังนี้

1. **ขั้นตอนที่ 1 การตรวจสอบทิศทางการวางอาคารและพิภักของอาคาร** เป็นการสำรวจโดยใช้เข็มทิศเป็นเครื่องมือเพื่อให้ทราบว่าอาคารที่ทำการสำรวจนั้นมีการวางตำแหน่งอาคารในทิศทางใด ซึ่งปัจจุบันอาจใช้เข็มทิศซึ่งเป็นแอปพลิเคชัน (Application) ที่สามารถดาวน์โหลดได้จากสมาร์ทโฟน มาใช้ในการตรวจสอบทิศทางการวางอาคารและพิภักของอาคาร (ละติจูด และลองติจูด) ดังภาพที่ 4.8

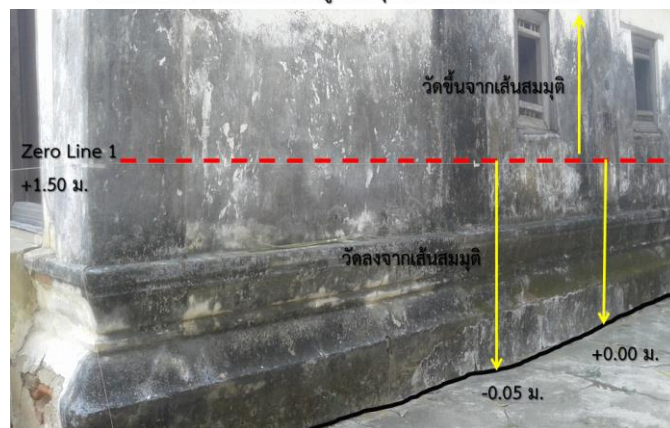

ภาพที่ 4.7 การตรวจสอบทิศทางการวางอาคารและพิภักของอาคาร

2. ขั้นตอนที่ 2 การถ่ายระดับน้ำเพื่อหาแนวเส้นศูนย์สมมุติ (Zero Line) เพื่อการวัด
 เป็นการกำหนดเส้นอ้างอิงรอบตัวอาคารเพื่อใช้รังวัดระดับแนวตั้งของอาคาร โดยปกติจะใช้เส้นสมมุติที่ระดับ 1.50 เมตร เมื่อทำการวัดแนวตั้งจะใช้วิธีวัดขึ้นและวัดลงจากเส้นสมมุติ ซึ่งจะทำให้ได้ระดับพื้นที่ตามความเป็นจริง เช่น เริ่มวัดระดับพื้นจากจุดแรก 1.50 เมตร จุดที่ 2 เมตร แสดงว่าระดับพื้นต่ำกว่าจุดแรก 50 เซนติเมตร ทำให้ทราบการทรุดเอียงของโครงสร้างอาคาร วิธีการเริ่มต้นจากวัดระดับความสูงจากพื้น 1.50 เมตร ด้วยตลับเมตร ให้ทำเครื่องหมายไว้ที่มุมอาคารโดยใช้กระดาษขาว จากนั้นใช้สายยางระดับน้ำ ถ่ายระดับไปยังช่วงเสาต่อไป โดยใช้เอ็นหรือเชือกขึงตามแนวระดับน้ำ โดยรอบอาคาร ใช้กระดาษขาวติดเอ็นหรือเชือกไว้เป็นระยะ จากนั้นใช้ตลับเมตรทำการวัด ดังภาพที่ 4.8

การถ่ายระดับน้ำเพื่อหาแนวเส้นศูนย์สมมุติ (Zero Line) เพื่อการวัด

การถ่ายระดับน้ำเพื่อหาแนวเส้นศูนย์สมมุติ (Zero Line) เพื่อการวัด

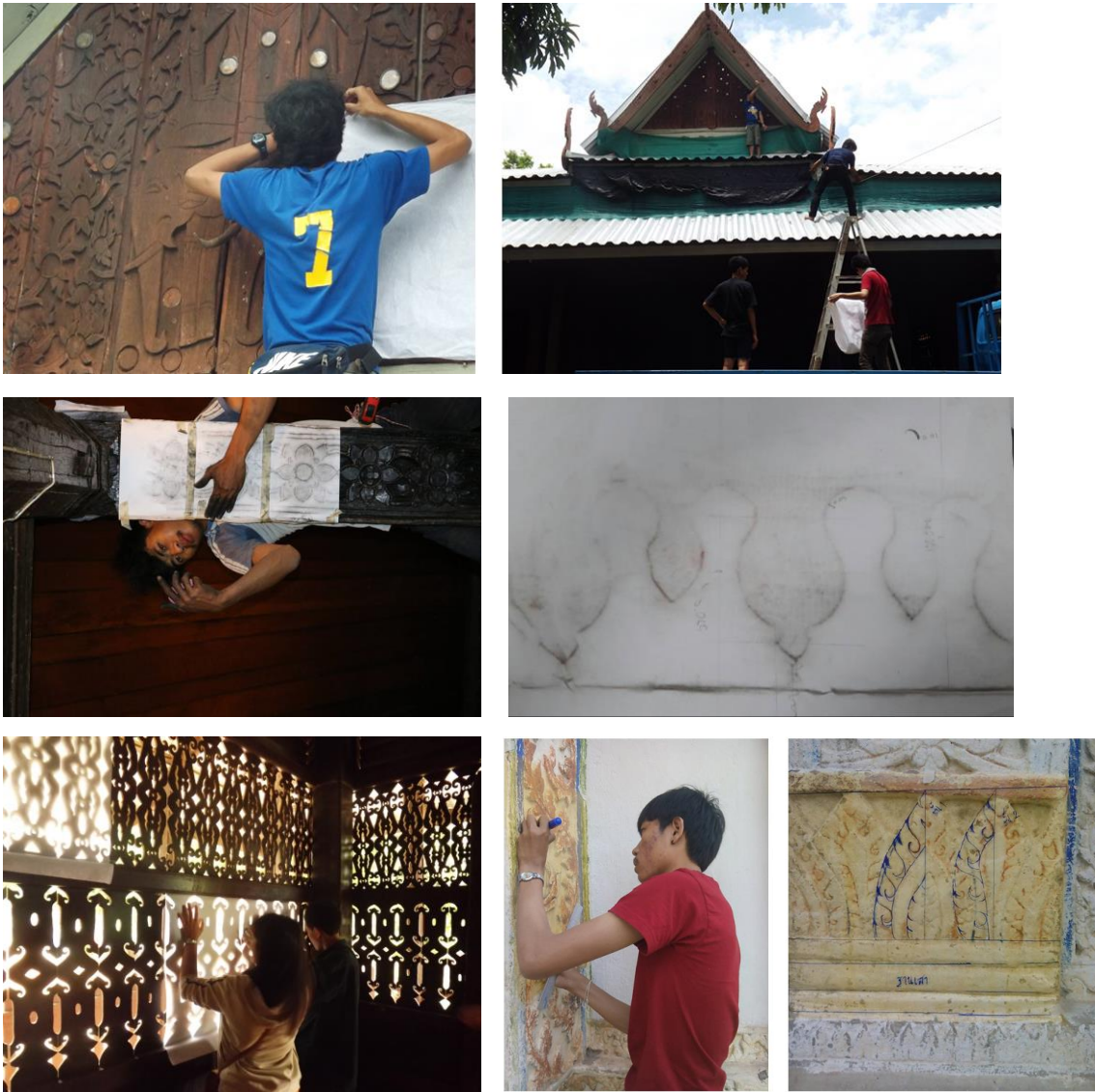
ภาพที่ 4.8 การถ่ายระดับน้ำเพื่อหาแนวเส้นศูนย์สมมุติ

3. **ขั้นตอนที่ 3 การวัด** เป็นการใช้ตลับเมตรวัดทุกมิติของอาคาร โดยมีหลักการรั้งวัดฝั่งพื้นที่กำหนดการวัดระยะช่วงเสาจากศูนย์กลางเสาไปยังศูนย์กลางเสา และวัดขนาดเสาทุกต้นทุกด้าน ส่วนรูปด้านของอาคารให้วัดจากเส้นอ้างอิงรอบตัวอาคารเพื่อใช้รั้งวัดระดับแนวตั้งของอาคารโดยวัดถึงยอดผนังของแต่ละชั้นของอาคาร ดังภาพที่ 4.9 หรืออาจใช้เครื่องวัดระยะเลเซอร์ โดยใช้โหมดการวัดแบบสามเหลี่ยมจะช่วยให้การวัดอาคารที่มีความสูงมาก

ภาพที่ 4.9 การวัดมิติของอาคาร

4. ขั้นตอนที่ 4 การคัดลอกส่วนประดับทางสถาปัตยกรรม ส่วนประดับตกแต่งอาคาร ได้แก่ ลวดลายแกะสลักไม้ที่โครงสร้างหลังคา หน้าบัน บานประตู กรอบซุ้มหน้า หรือลวดลายปูนปั้นประดับผนังอาคารอาศัยการวัดและคัดลอกซึ่งต้องใช้เทคนิคที่เหมาะสมกับสภาพวัตถุ เช่น ใช้กระดาษลอกลาย กระดาษแก้ว ประกอบการถ่ายภาพ ดังภาพที่ 4.10 ส่วนงานจิตรกรรมฝาผนังใช้การถ่ายภาพประกอบการวัดขนาดพื้นที่ของภาพเป็นหลัก

ภาพที่ 4.10 การคัดลอกลวดลายส่วนประดับทางสถาปัตยกรรม

งานสำรวจเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาจใช้การเขียนแบบด้วยมือ หรือการเขียนแบบด้วยคอมพิวเตอร์ แต่หลักการสำคัญ คือการรังวัดขนาดทุกมิติและทุกส่วนประกอบของอาคารจากสถานที่จริง โดยเขียนแบบตามสภาพของอาคารจริงและเขียนแบบโดยอาศัยมาตราส่วน

อุปกรณ์ที่ใช้ในการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ในการลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้ศึกษาจำเป็นต้องมีเตรียมตัวในการหาข้อมูลเกี่ยวกับพิกัด ที่ตั้ง และการเข้าถึงอาคาร หากสามารถโทรศัพท์ติดต่อเจ้าของอาคารไว้ล่วงหน้าจะเป็นการดี ทั้งนี้ ผู้สำรวจต้องเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็นใช้ในการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และควรจัดรวมใส่กระเป๋าเป้สะพายเพื่อความสะดวกในการขนย้ายขณะปฏิบัติงาน ประกอบด้วย

1. เข็มทิศและแอปพลิเคชันหาทิศ ใช้ในการตรวจสอบตำแหน่งที่ตั้งของอาคาร และทิศทางการวางอาคาร ประกอบการสำรวจผังบริเวณ และผังพื้นของอาคาร
2. ตลับเมตร เทปวัด เครื่องวัดระยะด้วยเลเซอร์ ใช้ในการวัดระยะในผังบริเวณ วัดมิติของอาคาร วัดส่วนประดับทางสถาปัตยกรรมทั้งระยะในแนวตั้ง และระยะในแนวราบ
3. สายยางระดับน้ำ ใช้ในถ่ายระดับเพื่อการสร้างเส้นระดับอ้างอิงสำหรับการวัดระยะในแนวตั้งของอาคาร
4. ไม้วัดระดับน้ำ ใช้วัดตั้งของเสา ของผนังอาคาร
5. กระดาษรองเขียน ขนาด A4 ใช้ในการหนีบกระดาษจดบันทึกสำหรับรองเขียน จะทำให้สะดวกในการทำงาน และกระดาษแผ่นข้อมูลไม่ยับ
6. กระดาษขาว ใช้ในกำหนดจุดที่จะถ่ายระดับเพื่อการสร้างเส้นระดับอ้างอิงสำหรับการวัดระยะในแนวตั้งของอาคาร หรือการทำเครื่องหมายชั่วคราวบนอาคารเพื่อการสำรวจ
7. เอ็นหรือเชือก ใช้ขึงตามแนวของเส้นระดับอ้างอิงสำหรับการวัดระยะในแนวตั้งของอาคาร หรือการหาศูนย์กลางของอาคาร
8. กล้องถ่ายภาพพร้อมถ่านสำรองไฟ ใช้บันทึกภาพสถาปัตยกรรม
9. กระดาษจดบันทึก ขนาด A4 และเครื่องมือในการสำรวจ เช่น แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ ใช้ในการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ
10. สมาร์โฟน ใช้ในการบันทึกเสียงสัมภาษณ์ ถ่ายภาพ โทรศัพท์ติดต่อเจ้าของอาคาร หรือคณะสำรวจ ค้นหาเส้นทางเข้าถึงอาคาร หรือใช้แทนเข็มทิศในการหาตำแหน่งที่ตั้งของอาคาร และทิศทางการวางอาคาร เป็นต้น

11. ดินสอ ปากกา ใช้ในการบันทึกข้อมูล ดังภาพที่ 4.11

ภาพที่ 4.11 อุปกรณ์ที่ใช้ในการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การรวบรวมข้อมูล

การสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเฉพาะกรณีศึกษา ถือเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ต้องการข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการก่อรูปและการคงอยู่ของสถาปัตยกรรม ซึ่งด้วยเหตุปัจจัยแวดล้อมในแต่ละช่วงเวลา ผู้ศึกษาในฐานะคนนอกจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลจากคนในพื้นที่ตั้ง ซึ่งในงานวิจัยเชิงคุณภาพเรียกว่า “สนาม” เพื่อให้ได้ข้อมูลจากผู้รู้ ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน เจ้าของอาคาร ผู้ครอบครองอาคารหรือทายาทเจ้าของอาคาร ผู้ดูแลอาคาร และผู้เกี่ยวข้อง การรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอน ดังนี้

1. การเตรียมพร้อมทำงานในสนาม

การสำรวจสภาพปัตยกรรมพื้นถิ่นเฉพาะกรณีศึกษา โดยเฉพาะในส่วนของบริบทของชุมชน ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ภูมินิเวศ สังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ รวมถึงข้อมูลประกอบของอาคาร ได้แก่ ประวัติการสร้างอาคาร ประวัติการบูรณะคล้ายกับงานวิจัยเชิงคุณภาพจะเรียกพื้นที่ที่ผู้วิจัยจะเข้าไปศึกษา รวบรวมข้อมูลซึ่งอาจเป็นชุมชน หมู่บ้านหรือกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งว่า “สนาม” ในการเลือกสนามนั้น ผู้ศึกษาหรือผู้วิจัยต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมของสนามว่าสามารถให้คำตอบในประเด็นที่ต้องการได้หรือไม่ พิจารณาความเป็นไปได้ว่าผู้วิจัยจะทำงานในสนามนั้นได้หรือไม่ โดยคำนึงถึงเรื่องที่พ้ออาศัยในสนาม การใช้เวลาในสนาม ซึ่งผู้วิจัยต้องมีการเตรียมตัวเตรียมใจเข้าสนาม เริ่มตั้งแต่การเตรียมภาษาท้องถิ่นเพื่อการสื่อสาร การแต่งกายที่ผสมกลมกลืนกับคนในชุมชนนั้นซึ่งจะทำให้อยู่ในที่นั้นได้อย่างกลมกลืน รวมทั้งเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น สมุดบันทึก ดินสอ กล้องถ่ายภาพ เทปบันทึกเสียง แผนที่ รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกกับคนในชุมชนนั้น เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยโดยอาศัยการเข้าร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน การหาที่พักอาศัยที่ปลอดภัย การหาวิธีการสัญจรหรือพาหนะในการเดินทางในชุมชน และกำหนดระยะเวลาที่ใช้ในสนาม หลังจากนั้นจึงเริ่มทำงานอาจเริ่มต้นด้วยการทำแผนที่เดินดิน (Mapping) ของชุมชนโดยการเดินสำรวจร่วมกับคนในชุมชน

2. การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยเชิงคุณภาพจะไม่ถือว่าผู้ให้ข้อมูลเป็นกลุ่มตัวอย่างและไม่เลือกผู้ให้ข้อมูลจากการสุ่มตัวอย่างเช่นเดียวกับงานวิจัยเชิงปริมาณ จึงไม่มีกลุ่มตัวอย่างและวิธีการสุ่มตัวอย่างในงานวิจัยเชิงคุณภาพ แต่ผู้วิจัยเชิงคุณภาพจะใช้การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จากการทำงานในสนาม (Field Work) โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องที่ต้องการศึกษามากที่สุดและมีความเหมาะสมที่จะให้ข้อมูลได้ ไม่จำเป็นต้องมีความเป็นตัวแทน (Represent) ของประชากรเหมือนการวิจัยเชิงปริมาณ คล้ายการสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) ที่เป็นการเลือกตัวอย่างอุปมาคล้ายการขว้างก้อนหิมะ เมื่อก้อนหิมะกระจายไปถูกบุคคลผู้รู้คนใดก็ใช้เป็นตัวอย่างเพื่อรวบรวมข้อมูลเมื่อสัมภาษณ์แล้วเสร็จก็ถามต่อว่าจะสามารถเก็บข้อมูลเดียวกันได้จากคนใดอีกจึงขว้างก้อนหิมะต่อไป เมื่อก้อนหิมะไปถูกบุคคลผู้รู้ใดอีกก็ใช้เป็นตัวอย่างต่อไปเรื่อย จนสามารถได้ข้อมูลครบถ้วนและอิมตัว แต่บุคคลที่ถูกเลือกนี้ต้องเป็นผู้ให้ข่าวสาร (Key Information) ในชุมชน โดยผู้วิจัยควรสัมภาษณ์ในประเด็นหรือเรื่องที่มีขอบเขตเดียวกันกับบุคคลที่มีการส่งต่อเพื่อเป็นการยืนยันและตรวจทานข้อมูล ทั้งนี้ จำนวนของผู้ให้ข้อมูลไม่มีกฎเกณฑ์ว่าต้องมีจำนวนเท่าใดแต่ให้

รวบรวมข้อมูลจนทำให้ผู้วิจัยเห็นภาพรวม เห็นแง่มุมที่หลากหลายด้าน มองเห็นความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์นั้นในสิ่งแวดล้อมทั้งหมด

การวิจัยเชิงคุณภาพใช้รวบรวมข้อมูลจนข้อมูลถึงจุดอิ่มตัว กล่าวคือ แม้ว่าจะเพิ่มจำนวนผู้ให้ข้อมูลมากขึ้นก็ไม่ทำให้ข้อมูลที่มีอยู่เปลี่ยนแปลงไปได้อีกจึงถือว่าได้ข้อมูลครบถ้วนแล้ว ในการเขียนรายงาน ผู้วิจัยควรระบุการเข้าพื้นที่ว่าดำเนินการอย่างไร และระบุกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญว่าเป็นบุคคลใด มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาอย่างไร

3. การรวบรวมข้อมูล

เมื่อลงพื้นที่เพื่อทำการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยควรพิจารณาใช้แนวคิดหรือทฤษฎีที่ได้ศึกษามาไว้ชั่วคราว โดยนำตัวเองเข้าไปสัมผัสปรากฏการณ์และพยายามเข้าใจถึงวิธีอธิบายปรากฏการณ์แบบคนใน (Insider) ใช้การสังเกตจากบุคคล สัตว์ วัตถุ สภาพแวดล้อม การกระทำ กิจกรรม ความสัมพันธ์ สภาพสังคม การมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยต้องรวบรวมข้อมูล บริบทของชุมชน แผนการดำเนินชีวิตประจำวัน วัฒนธรรม เรื่องราว ความรู้สึกนึกคิด สัญลักษณ์และความหมาย นอกจากนี้ ทวีศักดิ์ นพเกษร (2548 : 51) กล่าวถึงข้อมูลเชิงคุณภาพ หมายถึง ความคิด ความเห็น ความเชื่อ เจตคติ คุณค่า โลกทัศน์ ความรู้ พฤติกรรม วิธีชีวิต ปฏิสัมพันธ์ โครงสร้างทางสังคม กระบวนการภายในกลุ่ม หรือองค์กร ลักษณะกิจกรรม การรับรู้ อารมณ์ ความรู้สึกซึ่งต้องอาศัยวิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์เป็นหลักในการรวบรวมข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

3.1 การสังเกต (Observation) การสังเกตในวิจัยเชิงคุณภาพมี 2 แบบ คือ

3.1.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้สังเกตเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มบุคคลที่ศึกษา โดยมีการกระทำกิจกรรมด้วยกันจนเกิดความเข้าใจในความรู้สึกนึกคิด สัญลักษณ์ เรื่องราวและความหมายที่คนเหล่านั้นแสดงต่อปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผู้วิจัยศึกษา ซึ่งเมื่อสังเกตแล้วจะต้องมีการซักถามและการจดบันทึกข้อมูลร่วมด้วย

3.1.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้สังเกตไม่ได้เข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มบุคคลที่ศึกษา เนื่องจากไม่ต้องการให้ผู้ถูกสังเกตรู้สึกเกรงกลัวเพราะอาจทำให้พฤติกรรมที่แสดงนั้นผิดไปจากปกติได้ ในระยะแรกผู้วิจัยอาจใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมจากนั้นใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในระยะหลัง หลังจากทีกลุ่มบุคคลที่ศึกษาเริ่มรู้สึกคุ้นเคยกับผู้วิจัยโดยสนิทใจ

สุมิตร สุวรรณ (2553) เสนอว่าการสังเกตโดยปกติมีสิ่งที่จะต้องสังเกตอยู่ 6 ประการ ได้แก่

1) การกระทำ คือการใช้ชีวิตประจำวัน การรับประทานอาหาร การปฏิบัติภารกิจอื่นในชีวิตประจำวัน

2) แบบแผนการกระทำ คือการกระทำ หรือพฤติกรรมที่เป็นกระบวนการ มีขั้นตอนจนเป็นแบบแผน ซึ่งให้เห็นสถานภาพ บทบาทและหน้าที่ของสมาชิก

3) สัญลักษณ์และความหมาย คือการให้ความหมายของการกระทำหรือแบบแผนการกระทำนั้น ซึ่งให้เห็นความรู้สึกนึกคิด เรื่องราว และความหมายซึ่งต้องอาศัยการสัมภาษณ์ประกอบ

4) ความสัมพันธ์ คือความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนหรือสังคมนั้น

5) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิก คือการที่บุคคลยอมร่วมมือในกิจกรรมนั้น

6) สภาพสังคม คือภาพรวมทุกแง่ทุกมุมที่สามารถประเมินได้

ภาพที่ 4.12 ผู้ศึกษาเข้าร่วมในพิธีกรรมของชุมชนเพื่อการสังเกต

3.2 การสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์เป็นการเจาะลึกประเด็นต่างๆ ที่ผู้วิจัยสนใจ อาจใช้สัมภาษณ์เป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่มก็ได้ ซึ่งการสัมภาษณ์นี้มีได้เป็นเพียงการตั้งคำถาม แต่ผู้วิจัยต้องมีทักษะในการสื่อสารเพื่อสร้างความไว้วางใจและกระตุ้นให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าเรื่องมากกว่าเพียงแค่ตอบคำถามตามประเด็น ทั้งนี้ การสัมภาษณ์มีหลายประเภท อาจแบ่งได้ดังนี้

3.2.1 การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) หรือการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้เตรียมคำถามและข้อกำหนดไว้แน่นอนตายตัว โดยปกติผู้วิจัยเชิงคุณภาพมักจะไม่ใช่วิธีการนี้เป็นหลัก เพราะไม่ได้ช่วยให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งและครอบคลุมเพียงพอโดยเฉพาะในแง่ของวัฒนธรรม เรื่องราว ความรู้สึกนึกคิด และความหมาย

3.2.2 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) มักจะใช้ควบคู่ไปกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เห็นภาพและเข้าใจปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมโดยเตรียมแนวคำถามไว้ล่วงหน้า การสัมภาษณ์แบบนี้อาจแบ่งย่อยออกเป็น

1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ในการสัมภาษณ์มีขั้นตอนที่สำคัญ คือ การแนะนำตัว การสร้างความสัมพันธ์ การบันทึกคำตอบ การใช้ภาษา ตลอดจนเวลาและสถานที่ที่ใช้สัมภาษณ์ โดยมีขั้นตอนเพื่อการเจาะลึกข้อมูล ทราบถึงเหตุ ที่มาของเรื่องราว ในประเด็นที่กำลังศึกษา 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่1 เริ่มต้นจากการกำหนดขอบเขตการวิจัยและประเด็นให้ชัดเจน ก่อนการสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 2 การขออนุญาตผู้ให้สัมภาษณ์ การนัดหมายผู้ให้สัมภาษณ์ ให้เลือกช่วงเวลาที่เหมาะสมต่อการสนทนา ไม่ใช่ช่วงเวลาที่รีบร้อน ภาระงานกระวายต่อความหิว ต่อหน้าที่ภารกิจ หรือมีสิ่งรบกวนจากภาวะแวดล้อม การกำหนดสถานที่สัมภาษณ์ ถ้าเลือกได้ควรให้อยู่ ณ สถานที่ที่สิ่งนั้น หรือบุคคลนั้น หรือเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นจริง และการเตรียมการเรื่องการบันทึกข้อมูล เหตุการณ์แวดล้อม

ขั้นตอนที่ 3 การเข้าสัมภาษณ์เจาะลึก ให้เริ่มต้นด้วยการทักทาย และชี้แจงวัตถุประสงค์ จากนั้นจึงเข้าสู่คำถาม สร้างบรรยากาศของการสนทนาด้วยไมตรีจิต ไม่คาดคั้น ทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบคำถามด้วยความสบายใจ สนิทใจ

ลักษณะคำถาม

1) เริ่มพูดคุยแบบไม่เป็นทางการเพื่อเริ่มต้น และถามคำถามแนวกว้างก่อน เช่น

- ท่านคิดอย่างไรเกี่ยวกับ.....(ประเด็นที่ศึกษา)
- (ประเด็นที่ศึกษา) เกิดขึ้นได้อย่างไร อะไรเป็นสาเหตุ
- (ประเด็นที่ศึกษา) เกิดขึ้นบ่อยครั้งหรือไม่ เป็นต้น

2) ถามเจาะลึกลงประเด็นย่อยโดยไม่พยายามบีบคั้น ให้มีความรู้สึกสบายใจเหมือนการพูดคุยธรรมดา เพื่อให้ทราบเหตุ และผลของ สิ่ง หรือปรากฏการณ์ ในทุกประเด็น ควรประกอบด้วย มีเหตุการณ์อะไร อะไรเป็นเหตุ ผลที่ตามคืออะไร พร้อมรายละเอียดเรื่อง ใคร หรือองค์กรใด ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เมื่อไร ทำไม ผลเป็นอย่างไร เกิดกระทบอะไรบ้างกับบุคคล หรือกับชุมชน มีผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใด เช่น

- อะไรเป็นสาเหตุของ.... (ประเด็นที่ศึกษา)
- ... (ประเด็นที่ศึกษา) มีความสัมพันธ์กับ.....เพราะอะไร

3) ถามให้ผู้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมในประเด็นที่ต้องการพูดเกี่ยวกับสิ่งที่ได้พูดคุยกันมาหรือให้รายละเอียดเพิ่มเติม

ขั้นตอนที่ 4 ปิดการสนทนาและสิ้นสุดการสัมภาษณ์ ด้วยการกล่าว

ขอบคุณ

ภาพที่ 4.13 การสัมภาษณ์ ณ วัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ วัดสระแก วัดบรมคงคา อำเภอบุพโพธิ์ และวัดท่าเรือ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

2) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการสัมภาษณ์กลุ่ม เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างมีระบบ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการรวบรวมทัศนคติ ความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ประสบการณ์ ปฏิบัติการของผู้เข้าร่วมสนทนา ด้วยแนวทางที่ยืดหยุ่นและมีความเป็นไปได้ โดยการจัดกลุ่มสนทนา ประมาณ 8-12 คนที่มีคุณลักษณะบางประการคล้ายคลึงกัน เช่น อาศัยอยู่ในชุมชนมากกว่า 10 ปี หรือกลุ่มเพศ กลุ่มอายุเดียวกัน หากต้องการได้ความหลากหลาย ของมุมมองการสนทนากลุ่มสามารถเลือกกลุ่มสนทนาที่มีคุณลักษณะบางประการแตกต่างกัน เช่น อาชีพ การศึกษา อายุ เป็นต้น ในการสนทนากลุ่มมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา ถ้าต้องการความเห็นหลากหลาย ต้องเลือกผู้เข้าร่วมสนทนาหลากหลาย แต่ถ้าต้องการความสอดคล้อง หรือยืนยันอาจจะเลือกกลุ่ม

คล้ายกันได้ แต่ต้องระวังเรื่องบุคคลที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มมากเกินไป วิธีเลือกอาจจะใช้วิธีสุ่ม หรือเจาะจงก็ได้

ขั้นตอนที่ 2 การดำเนินการสนทนา ผู้ดำเนินการควรมีประสบการณ์และผ่านการอบรมมาเป็นอย่างดี โดยสามารถเริ่มการสนทนา การคุมประเด็นการสนทนาให้ได้ประเด็นที่ต้องการอย่างชัดเจนและมีบรรยากาศที่ดี ในเวลาที่ไม่เกิน 1-2 ชั่วโมง และถ้ามีการเรียงลำดับประเด็นที่ดี สามารถสร้างการเรียนรู้และร่วมมือของกลุ่มได้อย่างต่อเนื่องจะร่นระยะเวลาของการสนทนาได้มาก การสนทนากลุ่มให้ดำเนินการ ดังนี้

- 1) ชี้แจงวัตถุประสงค์
- 2) ข้อตกลงเบื้องต้นที่ช่วยกระตุ้นการสนทนา เช่น การพูดทีละคน การเปิดโอกาสให้ทุกคนได้พูด
- 3) การให้ความมั่นใจแก่ผู้สนทนาในความเป็นส่วนตัว การไม่นำเรื่องหรือสาระที่พูดคุยกันไปในทางเสื่อมเสีย หรือมีการระบุนามผู้พูด
- 4) การแนะนำผู้ร่วมสนทนา เพื่อสร้างความคุ้นเคยกัน และผู้ช่วยดำเนินการควรทำผังที่นั่งประกอบ
- 5) การแจ้งขออนุญาตเกี่ยวกับการบันทึกเสียง หรือภาพ
- 6) การดำเนินการสนทนา และปิดการสนทนา

ภาพที่ 4.14 การสนทนากลุ่ม ณ วัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์

3) การประชุมระดมสมอง (Brainstorming) เป็นการระดมความคิดที่นำไปสู่การสร้างสรรค การพัฒนา การแก้ปัญหา หรือการเข้าถึงประเด็นสาระที่ต้องการโดยผู้รู้จริง ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น การระดมสมอง มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดตัวบุคคลผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้นเพื่อเข้าร่วมการประชุม โดยมีการกำหนดวัน เวลา สถานที่ ในการประชุมระดมสมอง จำนวนคน และระยะเวลา ขึ้นอยู่กับความต้องการ และความจำเป็นของแต่ละกรณี หากจำนวนผู้เข้าร่วมประชุมมีมากในการระดมสมองอาจจะมีการแบ่งกลุ่มย่อย ขนาด 8-12 คน แต่ละกลุ่มต้องมีประธานและเลขานุการ

ขั้นตอนที่ 2 การเริ่มต้นประชุมควรชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของการประชุมระหว่างระดมสมอง ต้องละเว้นการวิพากษ์วิจารณ์ และการแสดงความคิดเห็นของแต่ละคนควรแสดงได้ครั้งเดียวในแต่ละรอบ และไม่เป็นการคาดคั้นให้แสดงความคิดเห็น นอกจากนี้ควรมีการบันทึกความคิดเห็นด้วยแผ่นพลิก (Clip Chart) ตลอดการประชุม

ขั้นตอนที่ 3 ขณะที่ความคิดเริ่มชะลอลง ประธานควรใช้เวลาในการใช้ความคิด

ขั้นตอนที่ 4 ช่วงท้ายควรมีการประเมินความคิด จัดกลุ่ม เรียงลำดับความคิดหรือสาระที่ได้จากการประชุม

ดังภาพที่ 4.15 เป็นการจัดเวทีระดมสมอง เพื่อค้นหาประวัติความเป็นมาของชุมชน ประวัติความเป็นมาของวัด และการสร้างอุโบสถ ณ วัดโคกพระ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา และภาพที่ 4.16 เป็นการจัดเวทีระดมสมองค้นหาแนวทางการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อุโบสถพื้นถิ่น วัดหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 4.15 การจัดเวทีระดมสมอง ณ วัดโคกพระ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 4.16 การจัดเวทีระดมสมอง ณ วัดหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

4) **วิธีการอื่น** นอกจากการสังเกตและการสัมภาษณ์ซึ่งเป็นวิธีการหลักในการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพแล้ว อาจใช้วิธีการอื่นร่วมด้วย เช่น การสำรวจ การสอบถาม การศึกษาจากเอกสาร ในการรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยอาจใช้อุปกรณ์อำนวยความสะดวก เช่น กล้องถ่ายภาพ เทปบันทึกเสียง หรือกล้องบันทึกภาพเคลื่อนไหว เพื่อช่วยให้การรวบรวมข้อมูลเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์

4. การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่ไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูล ไม่ได้รอให้เก็บรวบรวมข้อมูลจนครบถ้วนแล้วจึงนำมาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการทางสถิติ เช่นเดียวกับ การวิจัยเชิงปริมาณ กล่าวคือ เมื่อนักวิจัยรวบรวมข้อมูลมาได้ระยะหนึ่งแล้ว ก็จะมีการวิเคราะห์ข้อมูลไปด้วยพร้อมกัน เพื่อวางแผนการเก็บข้อมูลในครั้งต่อไป หากข้อมูลส่วนใด มีพอเพียงแล้วก็อาจปรับเปลี่ยนไปเป็นรวบรวมข้อมูลในส่วนอื่นแทน หลังจากที่ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลแล้ว จึงทำการตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งอาจทำไปพร้อมกับการรวบรวมข้อมูลก็ได้ การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพที่นิยมใช้กัน เรียกว่า “การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า” (Triangulation) เป็นการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล โดยพิจารณาแหล่งเวลา แหล่งสถานที่และแหล่งบุคคลที่แตกต่างกัน คือถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ ถ้าข้อมูลต่างสถานที่จะเหมือนกันหรือไม่ และถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยโดยเปลี่ยนตัวผู้สังเกต และการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีสังเกตควบคู่ไปกับการซักถาม โดย อมรา พงศาพิชญ์ (2546 : 11) กล่าวว่า การทดสอบความเชื่อถือได้และความถูกต้องของข้อมูล

งานวิจัยเชิงคุณภาพทำได้ขณะที่ทำการสัมภาษณ์โดยพิจารณาว่าคำตอบที่ได้มาสอดคล้องกับบริบทของชุมชนและสังคมนั้น สอดคล้องกับข้อมูลเดิมที่มีอยู่และสอดคล้องกับข้อสังเกตของผู้วิจัยหรือไม่ การทดสอบกับสภาพแวดล้อมและข้อมูลอื่นที่มีอยู่เดิมจะชี้ให้ผู้วิจัยเห็นว่าข้อมูลที่ได้นั้นเชื่อถือได้หรือไม่ กรณีที่พิจารณาเห็นว่าคำตอบหรือข้อมูลนั้นไม่น่าเชื่อถือ ผู้วิจัยต้องศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งอื่นที่มีอยู่ทั้งโดยตรงและทางอ้อม

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพมักจะไม่ใช้สถิติช่วยในการวิเคราะห์ จะใช้แนวคิดทฤษฎีเป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยวิธีการหลักที่ใช้มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีแรกเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive) ซึ่งได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ที่ไต่จวบจนทักไว้จากสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น โดยผู้วิจัยได้เห็นเหตุการณ์ที่หลากหลายและได้ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าแล้วก็สามารถลงมือเขียนเป็นประโยคหรือข้อความเพื่อสร้างข้อสรุปได้ตามกรอบแนวคิดทฤษฎีหรือเพื่อตอบปัญหาของการวิจัย ข้อมูลที่ไม่ต้องการจะถูกกำจัดออกไปได้

วิธีที่สองเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งได้จากการศึกษาเอกสาร (Document Research) ในการวิเคราะห์เอกสารผู้วิจัยต้องคำนึงถึงบริบท (Context) หรือสภาพแวดล้อมของข้อมูล เอกสารที่นำมาวิเคราะห์ประกอบด้วยว่ามี การเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งสองวิธีนี้จะเป็นข้อความแบบบรรยาย (Descriptive) ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว ขึ้นอยู่กับประเด็นหรือปัญหาที่จะวิเคราะห์และการเลือกของนักวิจัย ดังนั้น การมีกรอบความคิดหรือทฤษฎีที่หลากหลายจะมีความสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยวิเคราะห์ข้อมูลได้ลึกซึ้งและสร้างข้อสรุปที่หนักแน่น โดยยกตัวอย่างการวิเคราะห์ข้อมูลชุดหนึ่ง สมมุติเป็นข้อมูล (ก.) ซึ่งผู้วิจัยจำเป็นต้องวิเคราะห์เนื้อหาต่อไปนี้

- ตัวบทและบริบท (Text and Context) -เนื้อหาที่ปรากฏ (Manifest Content)
- เนื้อหาที่ซ่อนอยู่ (Latent Content) -แฉงนับ (Coding Form)
- ความถี่ (Frequency) -ความสัมพันธ์ทางสถิติ (Correlation)

ทั้งนี้ ให้วิเคราะห์เนื้อหาข้างต้นว่า ข้อมูล (ก.) มีความแตกต่าง หรือความเหมือน มีความเกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์ เป็นอย่างไร กล่าวโดยสรุปการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพควรวิเคราะห์วันต่อวัน หรือเป็นระยะ ๆ เพื่อที่จะได้สามารถวางแผนรวบรวมข้อมูลในวันต่อไปได้ตรงตามที่ต้องการ หรือสามารถตรวจสอบความถูกต้องของแหล่งและตัวข้อมูลได้ตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อที่

ตอบคำถามเกี่ยวกับใคร หรือองค์กรใด ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เมื่อไร ทำไม ผลเป็นอย่างไร และเกิด
กระทบอะไรบ้าง

5. การเขียนรายงาน

ในขั้นสุดท้ายของการวิจัย คือการเขียนรายงานผลการวิจัย เพื่อนำเสนอผลงานที่ได้จาก
การศึกษา ค้นคว้าและวิจัยว่าได้ค้นพบความจริงหรือได้ความรู้ใหม่อะไรบ้าง การเขียนรายงานต้อง
เตรียมเนื้อหาให้มีสาระครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ต้องวางเค้าโครงของรายงานก่อนแล้ว
จึงลงมือเขียนและต้องให้สอดคล้องกับประเภทของผู้อ่าน มีความถูกต้อง รัดกุม ชัดเจน มีความ
กลมกลืน ต่อเนื่อง เชื่อมโยงโดยหลักเหตุผล เน้นประเด็นสำคัญ และภาษาที่ใช้ต้องเป็นวิชาการหรือ
เป็นแบบทางการไม่ใช่ภาษาพูด หากมีข้อความใดน่าสนใจมีความหมายที่เป็นภาษาพูดให้ใช้
เครื่องหมาย “.....” ได้

ในการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการศึกษาและจับ แยกประเด็นแล้ว
สังเคราะห์เพื่อการเขียนรายงาน กรณีที่เป็นโครงการวิจัยขนาดใหญ่ มีข้อมูลมากและซับซ้อน อาจ
ต้องมีการลงรหัสข้อมูล และประมวลผลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางคอมพิวเตอร์ที่นิยมใช้กัน เช่น
Ethnograph Nudist หรือ ATLAS เป็นต้น

ทั้งนี้ ทวีศักดิ์ นพเกษตร (2548 : 53-55) ได้กล่าวถึงคุณภาพของงานวิจัยเชิงคุณภาพ คือ
คุณค่าของความเชื่อใจได้ อันเกิดจากงานวิจัยนั้นที่มีลักษณะ ดังนี้

- 1) ความน่าเชื่อถือได้ (Credibility) ต่อความจริงของสิ่งที่ค้นพบ และต่อความเข้าใจของ
บริบท
- 2) ความวางใจได้ (Dependable) ในกระบวนการวิจัยที่ระมัดระวังให้ดำเนินตามระเบียบ
วิธีวิจัย
- 3) ความสามารถในการยืนยันไม่เปลี่ยนแปลง (Confirmable) กล่าวคือ ข้อมูลที่ได้มีความ
เที่ยงตรง ปราศจากอคติ ข้อสันนิษฐานของนักวิจัย
- 4) ถ่ายยย้ายนำไปขยายผล (Transferable) ได้อย่างแท้จริง กล่าวคือ องค์ความรู้ที่เรียบเรียง
ไว้อย่างดีจากงานวิจัยเชิงคุณภาพ อาจนำไปประยุกต์ใช้กับกลุ่มประชากรอื่นที่คล้ายคลึงกับประชากร
ที่นักวิจัยเข้าไปศึกษา แต่อย่างไรก็ตามผู้ที่นำผลงานวิจัยไปใช้ย่อมต้องเข้าใจบริบทของงานวิจัย
และบริบทของพื้นที่หรือบริบทของกลุ่มที่จะนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้

ดังนั้น ผลของการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นที่นั้น จึงถือหลักการของคุณภาพของงานวิจัยเชิง
คุณภาพ คือคุณค่าของความเชื่อใจได้ มีความน่าเชื่อถือได้ วางใจได้ มีความสามารถในการยืนยันผล
นั้นไม่เปลี่ยนแปลง และสามารถถ่ายยย้ายนำไปขยายผลได้อย่างแท้จริง

สรุป

การสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีวิธีการรวบรวมข้อมูลใน 2 ลักษณะ ได้แก่ การเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่น และการสำรวจเพื่อการศึกษาศาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งมีวิธีการสำรวจในลักษณะเดียวกันแต่แตกต่างกันที่ผลผลิตที่ได้จากงาน ซึ่งการเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นมุ่งเน้นผลผลิตเป็นแบบทางสถาปัตยกรรมที่เขียนด้วยมือในลักษณะเดียวกับงานจิตรกรรม แต่งานสำรวจเพื่อการศึกษาศาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาจใช้การเขียนแบบด้วยมือ หรือการเขียนแบบด้วยคอมพิวเตอร์ แต่หลักการสำคัญ คือการรังวัดขนาดทุกมิติและทุกส่วนประกอบของอาคารจากสถานที่จริง และเขียนแบบโดยอาศัยมาตราส่วน โดยแต่ละวิธีการจำเป็นต้องใช้อุปกรณ์ในการสำรวจ ได้แก่ เข็มทิศและแอฟพลีเคชั่นหาทิศ ตลับเมตร เทปวัด สายยางระดับน้ำ เครื่องวัดระยะด้วยเลเซอร์ ดินสอ ปากกา กระดาษขาว กระดาษรองเขียน เอ็น เชือก กล้องถ่ายภาพ สมาร์ทโฟน กระดาษจดบันทึก และเครื่องมือในการสำรวจ เช่น แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ นอกจากนี้การรวบรวมข้อมูลบริบทของชุมชนและข้อมูลประกอบอาคารต้องอาศัยวิธีการศึกษาล้ำกับงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยอาศัยการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การจัดประชุมระดมสมอง เป็นต้น คุณค่าของการสำรวจสถาปัตยกรรม คือความเข้าใจได้

คำถามท้ายบท

1. การเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นมีขั้นตอนการทำงานแบ่งได้กี่ขั้นตอน และในแต่ละขั้นตอนดำเนินการอย่างไร
2. การสำรวจเพื่อการศึกษาศาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีขั้นตอนการทำงานแบ่งได้กี่ขั้นตอน และในแต่ละขั้นตอนดำเนินการอย่างไร
3. การศึกษาศาปัตยกรรมเฉพาะกรณีศึกษา ถือเป็นทางเลือกตัวอย่างแบบใด
4. อุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีอะไร
5. ในการเลือกใช้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยควรคำนึงถึงปัจจัยใด
6. ผู้วิจัยสามารถสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้ด้วยวิธีใดบ้าง
7. ความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ควรใช้วิธีการใดตรวจสอบ
8. ความเที่ยง และความตรงของข้อมูล หมายถึงข้อมูลมีลักษณะแบบใด

เอกสารอ้างอิง

- ทวีศักดิ์ นพเกษร. (2548). วิธีวิจัยเชิงคุณภาพเล่ม 1: คู่มือปฏิบัติการวิจัยประยุกต์ เพื่อพัฒนาคน
องค์กร ชุมชน สังคม. นครราชสีมา : ชมรมพยาบาลชุมชนแห่งประเทศไทย.
- ปริญญา ชูแก้ว และณธทัย จันเสน. (2557). รายงานวิจัยการเก็บข้อมูลแบบพื้นถิ่นของเรือน
แถวไม้สองชั้นเลขที่ 162 บริเวณชุมชนตลาดเก่าหัวตะเข้. กรุงเทพฯ : คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- สุมิตร สุวรรณ. (2553). การวิจัยเชิงคุณภาพ. ค้นจาก [http: pirun.ku.ac.th/
~fedusmsw/Quali2.doc](http://pirun.ku.ac.th/~fedusmsw/Quali2.doc). เมื่อ 16 กันยายน
- อมรา พงศาพิชญ์. (2546). คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 4. อุทัย ดุลย
เกษม. (บก.). ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.